

Raba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« na primeru oblikoslovnih dvojnic

Manca Černivec, Urška Vranjek Ošlak

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_07

Uvod¹

Oblikoslovne dvojnice so v slovenskih slovarjih knjižnega jezika tradicionalno prikazane na več načinov: najpogosteje so razlike v paradigmah prikazane (1) že ob iztočnici, če pa je oblikoslovna dvojnica vezana le na eno obliko, (2) je ta navadno izpostavljena v zaglavju.

Pri vrednotenju dvojnic se v okviru knjižnega jezika lahko ravnamo po različnih merilih: (a) sledimo slovnici in pravopisnim pravilom, pri čemer istovrstne dvojnice v slovarskem priročniku prikazujemo na enak način ne glede na uresničitev v rabi; in (b) v okviru normativno dopustnih možnosti preverjamo uresničevanje v praksi, pri čemer se prikaz razlikuje glede na to, ali je raba dvojnic v rabi enakovredna ali pa je ena od dvojnic pogostejša. Pri prvem tipu (a) je problematično, če je med slovnico in dejanskim stanjem v rabi neskladje, npr. kljub dvojničnosti, izkazani v slovnici, je v rabi izrazito pojavljanje le ene od dvojničnih možnosti, kar kaže na njeno manjšo zaznamovanost oz. večjo nevtralnost. Drugi tip (b) pa je problematičen ob tradicionalnem slovarskem prikazovanju dvojnic z le opredeljenim rodilnikom, saj se lahko v nerodilniških in needninskih oblikah izkazuje drugačna razporeditev dvojničnih možnosti kot v slovarsko prikazanem rodilniku.²

V prispevku je na primeru dvojnic pri sklanjanju samostalnikov druge moške sklanjatve (osredotočava se na osebna lastna imena) predstavljeno, kako v sodobnem slovarskem priročniku – ki ga od starejših bistveno razlikuje medij objave (od knjižnega do neknjižnega, digitalnega medija) in s tem predrugačene možnosti prikaza – prikazati oblikoslovne dvojnice. Slovarski prikaz v pravopisnem slovarju mora biti usklajen z ubeseditvami v pravopisnih pravilih, saj je »v pravilih poda[n] sistemski opis zapisovalnih sredstev, v slovarju pa ta pravila konkretizira[na] ob izbranem naboru besedja« (Dobrovoljc in Jakop 2012: 5). V prispevku je tako predstavljeno, kako so bile oblikoslovne dvojnice obravnavane v do sedaj izdanih pravopisnih pravilih in kako so bile ubeseditve iz pravil na primeru moških imen na -a uresničene v slovarjih. Zajeti so vsi pravopisni priročniki, nastali med letoma 1899 in 2001. Ob tem je pred-

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Gl. predlog slovarskega prikaza v 3.3.

stavljeno tudi prikazovanje oblikoslovnih dvojnic v splošnih razlagalnih slovarjih.³ Predlog prikaza upošteva tradicijo prikazovanja oblikoslovnih dvojnic v slovarskih priročnikih in se opira na aktualno stanje, izkazano v rabi, ki bo predstavljeno z analizo korpusnega gradiva.

1 Označevanje oblikoslovnih dvojnic s slovarskimi oznakami v slovarskih delih

Kvalifikatorji oz. slovarske oznake oz. označevalniki⁴ so v slovenski slovaropisni tradiciji uveljavljeni kot »informacije, ki pri jezikovnih prvinah po navadi v okrajšani obliki [...] prikazujejo in pojasnjujejo (1) slovnične (in besedotvorne) podatke ter (2) zvrstno in stilno označenost, strokovnoizrazno pripadnost, čustveno, časovno označenost [...] ipd.« (Weiss 2000: 27). Njihova raba se med slovarji razlikuje glede na jezikovne informacije, ki jih ti prinašajo. Za prispevek so relevantni kvalifikatorji v splošnih in pravopisnih slovarjih slovenskega jezika, s katerimi so prikazane oblikoslovne dvojnice, tj. zlasti raba in pomen kvalifikatorjev »in« ter »tudi«, ki v slovarskih delih najpogosteje prikazujeta razmerje med oblikoslovnimi dvojnici, ob teh pa redkeje še nekateri drugi kvalifikatorji.

1.1 Slovenski pravopisi 1899–2001

Levec (1899) je v slovarju za vrednotenje oblikoslovnih dvojnic uporabil kvalifikator »in« (*marmor, ora in orja*), s katerim so povezane med seboj enakovredne dvojnice, in grafično znamenje križec (*svečán, svečnà* († rod. *svečána*)), ki označuje neknjižno obliko (Levec 1899: 126).

Breznik (1920) je v slovarju za vrednotenje med seboj enakovrednih oblikoslovnih dvojnic uporabil kvalifikator »in« (*bingelj, rod. binglja in bingeljna; kamen, rod. kamena in kamna; Kristus, rod. Kristusa in Krista*).

Breznik in Ramovš (1935) sta za vrednotenje med seboj enakovrednih oblikoslovnih dvojnic uporabila kvalifikator »in« (*sluga, -a in -e; paša; rod. paše in paša; Gama Vasco da; rod. Game (in Gama); dežela ž., rod. množ. dežel in dežela; dopoldan, rod. dopoldne in dopoldneva m.*). Ker Breznik in Ramovš ne pojasnita vrednosti kvalifikatorjev, lahko na podlagi podobnih v slovarju obravnavanih leksemov sklepamo, da imata enako vlogo kot kvalifikator »in« še vejica, zapisana med dvojnici (*dan 1., 4.; 2. dne, dneva; 3. 5. dne, dnevu; 6. z dnem, dnevom; dvoj. 1. dneva (dni), 4. dni, dneva; 2. dni; 5. dne; 6. z dnema, dnevoma; množ. 1. dnevi, dnovi; 2. dni; 3. dnem, dnevom; 4. dni, dneve, dnove; 5. dne; 6. z dnemi, dnevi, dnovi; črv, črva m.; množ. črvi, črve; popoldan m., rod. popoldne, -dneva*), in kvalifikator »ali« (*Vsi sveti (sveti se sklanja pridevniško ali samostalniško); rod. Vseh svetih in Vseh svetov; daj. Vsem svetim ali Vsem svetom*). V slovarju je med dvojnici uporabljen tudi kvalifikator »tudi« (*oje, -esa, tudi oje, oja s*). Opirajoč se na Breznikovo slovnico iz leta 1934, v kateri piše, da se »nekatero osnove

3 Čprav splošni razlagalni slovarji (SSKJ1, SSKJ2, eSSKJ) razen redkih izjem ne obravnavajo lastnih imen, so ti vključeni v prispevek zaradi prikazovanja oblikoslovnih dvojnic.

4 Prim. Weiss 2000: 28. V prispevku enakovredno uporablja izraza *kvalifikator* in *slovarska oznaka*.

na es [...] sklanjajo tudi po osnovah na o« (Breznik 1934: 80), in geslo *čudo* v SP 1935 (*čudo*, *čuda* (redko *čudesa*)), lahko sklepamo, da so s kvalifikatorjem »tudi« označene v rabi manj pogoste oblikoslovne dvojnice.

V *Slovenskem pravopisu* 1950 se med oblikoslovnimi dvojnicami pojavljata kvalifikatorja »in« ter »ali«, ki zaznamujeta enakovrednost oblik, kvalifikator »tudi« pa kaže, da se druga oblika redkeje rabi (SP 1950: 7): *vodja -a in -e m; pas pasa in pasu; Fidiya ali Fidias*, rod. *Fidiya ali -e m; prošnja -e ž*, mn. *prošnje -šenj -am ali prošnje -a -am -e -ah -ami; gost gosta m*, mn. *tudi gostje, gostov; prt -a m*, mn. *prti -ov ali prtovi -ov; pop popa m*, mn. *tudi popje*.

V *Slovenskem pravopisu* 1962 so oblikoslovne dvojnice prikazane s kvalifikatorjema »in« ter »ali«, ob tem se pojavlja še enačaj, ki označuje pomensko enakost besed (SP 1962: 8): *dar -u in dara; ilovica = ilovka*.

Slovar *Slovenskega pravopisa* 2001 (SSP 2001) je kvalifikatorje deloma prevzel od pravopisa iz leta 1962 in *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Toporišič 2001: 25). Kvalifikatorja »in« ter »tudi«, s katerima so prikazane oblikoslovne dvojnice, sta skupaj s poševnico in slovarsko oznako »ali«⁵ uvrščena med posebne oznake. Poševnica in oznaka »ali« sta namenjeni uvajanju enakovrednih dvojnic, oznaka »in« uvaja nekoliko manj navadne dvojnice, oznaka »tudi« pa še dopustne knjižne dvojnice (SP 2001: 133): *delovódja -e in delovódja -a; nèkmèt -kméta*, člov., im. mn. *nèkmétje tudi nèkméti; vlakovódja -e tudi vlakovódja -a; peškà² -è in peška -e [pə]* ž, rod. mn. *pešk tudi pešká*. Ob tem je lahko ob dvojnica prikazana informacija o pogostnosti, npr. *kmèt' kméta m*, člov., im. mn. *kmétje, redk. kméti*.

Kvalifikatorja »in« ter »tudi« sta zaradi svoje (implicitne)⁶ normativne vloge pogosto interpretirana črno-belo v smislu, da je za knjižno rabo vedno in brez izjeme bolje izbrati dvojnico, ki je napisana na prvem mestu. Da imata kvalifikatorja »in« ter »tudi« normativno vlogo, kaže tudi kvalifikator »redko«, ki prinaša le informacijo o pogostnosti oblike.

1.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika (prva (1970–1991) in druga (2014) izdaja)

Kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki prikazujeta razmerje med oblikoslovnimi dvojnicami, spadata v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ1 in SSKJ2) med slovnične kvalifikatorje. Pri tem »in« označuje enakovredne dvojnice, uporabnika pa implicitno informira tudi o pogostnosti, saj »[n]a prvem mestu stoji ali v knjižnem jeziku doslej veljavna in še precej živa oblika ali pa novejša oblika, ki močno spodriva starejšo« (Uvod 1970: XXIV in Uvod 2014: XXIV): *delo-*

5 Kvalifikator »ali« je uporabljen zelo redko, vedno za označevanje enakovrednih posebnih rab, npr. v strokovnem izrazju, nikoli pa v zaglavju. Iz tega je mogoče sklepati, da v splošnem knjižnem jeziku ni zares enakovrednih dvojnic, saj oznaka »in« že označuje rahlo zaznamovanost oz. neenakovrednost.

6 Spadata med posebne, ne normativne oznake – s tem poimenovanjem jim je odvzeta neposredna normativna vloga, ki pa ostaja prisotna, kar je močno razvidno iz lektorske prakse. Na primeru zloženka o tem piše Alenka Gložančev (2012: 130), ki pravi, da naj bi oznaka »in« dvojnici »normativno vsaj izenačila«.

vodja -e in -a. Čeprav sta dvojnici načeloma enakovredni, ima prva (kadar ne gre za zloženke) prednost pred drugo. Kvalifikator »tudi« je nasprotno namenjen označevanju manj navadnih dvojnic, ki se v knjižnem jeziku umikajo ali uveljavljajo (prav tam), kar prav tako implicitno kaže na pogostnost rabe, ob tem pa ne izvemo, ali se dvojnica v knjižnem jeziku umika ali šele uveljavlja: *vlakovodja -e tudi -a*. Ob tem je lahko dvojnicam pripisana tudi stilna zaznamovanost, npr. *někmět -kměta* m, im. mn. *někmětje stil. někměti*; *peškà²* rod. mn. *pěšk stil. pěšká*.

2 Sodobni rastoči slovarji

2.1 eSSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja (2016–)

V rastočem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ) je označevanje oblikoslovnih dvojnic uresničeno z normativnimi kvalifikatorji, med katere so uvrščeni kvalifikatorji »in«, »tudi« ter »glej«. Kvalifikator »in« označuje enakovredne dvojnice, kvalifikator »tudi« neprednostne (eSSKJ 2021: b. s.):⁷ *DNA¹ DNA in DNA-ja*; *vlakovodja vlakovodje tudi vlakovodja*. Oblikoslovna dvojnica, ki je vezana le na določeno obliko, v eSSKJ ni predstavljena v zaglavju, ampak v razdelku »Izgovor in oblike«, ki v eSSKJ prinaša pregibnostno-naglasni vzorec za vse sklone in števila ter informacijo o pogostnosti rabe, npr. *peška² (pěška² pěške in pěškà pěškè*; rod. dv. in rod. mn.: *pěšk redko pěška*).

2.2 ePravopis (2014–)

Nastajajoči pravopisni slovar *ePravopis* uporablja za označevanje priporočene rabe normativna napotila, in sicer v obliki navajanja ustrežnejše sopomenke ali ustrežnejšega zapisa, poleg tega pa še z normativno kazalko »glej«, s katero izrecno usmerja k priporočeni ustreznic.⁸ K podobnim ali povezanim iztočnicam napoti z vodilko »primerjaj«, ki pa nima normativne vloge, temveč povezovalno. Za prikazovanje oblikoslovnih dvojnic sta uporabljena kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki kažeta na večjo ali manjšo pogostnost dvojnice, pred katero stojita (*Posebnosti slovarskih prikazov v ePravopisu* b. l.: III).

Iz navedenega je mogoče sklepati, da sta kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki sta v zadnjih aktualnih slovarjih SP 2001 in SSKJ (prva in druga izdaja) spadala med slovnične kvalifikatorje oz. posebne oznake z bolj ali manj normativno vlogo, v novejših priročnikih za slovenščino krenila v nasprotni smeri – v novem splošnem slovarju slovenskega knjižnega jezika eSSKJ sta se

7 V konceptu slovarja je bilo predvideno, da se način informiranja uporabnika o dvojnica h glede na medij – v elektronski in knjižni izdaji – razlikuje. V elektronski izdaji bi bila namesto skrajšanih kvalifikatorjev »in«, »tudi« ter »glej« uporabljena izpisana ubeseditiv »druga dvojnica«, »manj ustrezna dvojnica« in »ustrežnejša dvojnica«, kar je utemeljeno z uporabniku prihranjenim vmesnim korakom interpretacije razmerja med dvojnica mi, ki se mu v knjižnih izdajah slovarjev zaradi varčevanja s prostorom ni mogoče izogniti (Gliha Komac idr. 2015: 32–33).

8 Pri tem so razlogi za usmerjanje različni, od opozarjanja na neustrezno tvorbo (npr. *anžujski gl. anžuwinski*) in neaktualnost nekaterih lastnih imen (npr. *Burma gl. Mjanmar*) do preusmerjanja k ustrezno podomačenim različicam (npr. *Ahiles gl. Ahil*) itd.

usmerila v prikazovanje razmerja *enakovredno* : *neprednostno*, v novem pravopisnem slovarju *ePravopis* pa sta normativno vlogo izgubila in označujeta le pogostnost označenih dvojnic – seveda ob predpostavki, da je vse, kar je v pravopisnem slovarju, primerno za knjižni jezik (prim. Svensén 1993: 45; Glatigny 1978: 700), zaradi česar ni več potrebe po normativnih oznakah tega tipa. Hkrati pa je še vedno prisotna implicitna normativnost, saj izhajamo iz načela, da je pogostejša oblika za uporabnike slovenščine tudi bolj nevtralna.

3 Prikaz oblikoslovnih dvojnic na primeru lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a

Na primeru pregibanja lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a bo prikazano, kako je mogoče aplicirati predstavljeni sistem prikazovanja dvojnic v pravopisnem slovarju, ki sledi ubeseditvam v pravilih. Ob tem bosta opisana obravnava te problematike v slovenski pravopisni tradiciji in sodobno stanje, na podlagi ugotovitev pa bo predstavljen tudi predlog prikazovanja oblikoslovnih dvojnic v sodobnem pravopisnem priročniku.

3.1 Obravnava oblikoslovnih dvojnic samostalnikov moškega spola na -a v slovenski pravopisni tradiciji

Že v prvem *Slovenskem pravopisu 1899* (SP 1899) Frana Levca iz leta 1899, ki je hkrati tudi priročnik za šolsko rabo, je prisotno pravilo za sklanjanje moških imen na -a, pri čemer je prednostno sklanjanje po prvi moški sklanjatvi. Levec namreč zapiše, da »[l]astna imena nimajo posebne sklanjatve, ampak se sklanjajo po tistih pravilih kakor drugi samostalniki« (Levec 1899: § 200), kar za moška imena na -a pomeni, da se sklanjajo enako kot občna poimenovanja, torej po moških o-debljih oz. prvi moški sklanjatvi (*oproda*, rod. *oproda*; *vodja*, rod. *vodja*), kar Levec utemeljuje z normo oz. ustaljenostjo v rabi (Levec 1899: § 159). Ob tem ugotavlja, da se ti samostalniki »navadno v novejši pisavi« sklanjajo po drugi moški sklanjativi (*oproda*, rod. *oprobe*; *vodja*, rod. *vodje*), »vendar je taka sklanjatev prisiljena«, po njej se sklanjajo »[s]amo naravnost iz hrvaščine sprejeti samostalniki« (Levec 1899: § 150). Posebej pa opredeli sklanjanje moških osebnih imen na -a, ki se sklanjajo enako kot *travnik* – navede zgled *Trdina*, *Trdina*, *Trdinu*, *Trdina*, *pri Trdinu*, *s Trdinom*, medtem ko sklanjanje po zgledu *riba* (po drugi moški sklanjatvi) prav tako opredeli kot prisiljeno (Levec 1899: § 201). Slovarski del pravopisa teh imen ne obravnava, pri občnih poimenovanjih tipa *vodja*, *oproda* usmerja na člena 150 in 159, pri občnih poimenovanjih tipa *sluga* pa na člen 159.

V *Slovenskem pravopisu 1920* (SP 1920) Antona Breznika pravila za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na -a niso navedena, tudi v slovarskem delu ni napotil, ki bi opozarjala na sklanjanje po prvi ali drugi moški sklanjatvi – niti pri občnem besedju ne. V Breznikovi slovnici je sicer navedeno, da se moški samostalniki na -a sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, lahko pa se sklanjajo tudi po drugi moški sklanjatvi, kar velja tudi za lastna imena (Breznik 1916: § 107, 127). Pri tem je natančneje opredeljeno sklanjanje tujih imen na -a, ta se navadno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (Breznik 1916: § 127).

V *Slovenskem pravopisu 1935* (SP 1935) Antona Breznika in Frana Ramovša pravila za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na *-a* prav tako niso navedena, o njih pa lahko sklepamo na podlagi slovarske obravnave teh imen oz. samostalnikov, ki kaže, da lahko samostalnike na *-a* sklanjamo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, kar je skladno z zapisom v Breznikovi slovnici. Slovarska obravnava v SP 1935 ni enotna, glede na sklanjatvene možnosti lahko oblikujemo tri skupine sklanjanja lastnih imen.

(1) Imena, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi.

Détela, -a, -u m.; Dételov, -a, -o

Petrarca (petrárka), 2. 4. -ca; 3. 5. -cu; 6. -om; svoj. prid. Petrarco (-kou), -a, -o

Vólta m. (fizik); vólt, -a m., enota za merjenje električnega tóka

Prikaz 1: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 1. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

(2) Imena, ki se sklanjajo po drugi moški sklanjatvi.

Búddha, -e m.; prid. Buddhov, -a, -o; Buddhovo svetišče

Némanja, -e m.; svoj. prid. Némanjin, -ina, -o

Vasco (izg. vásko) **da Gama**; rod. Vasco da Game; svoj. prid Vasco da Gamov

Véga, Lope de; rod. Lope de Vege; daj. Lope de Vegi; prid. Lope de Vegov

Prikaz 2: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

(3) Imena, ki se sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi.

Gama Vasco da (vásko) rod. Game (in Gama), prid. Gamov, -a, -o

Jáma (osebno lastno ime), 2. Jama in Jame, 3. Jamu in Jami; prid Jámov, -a, -o

Matija m., rod. Matija in Matije; daj. Matiju in Matiji; prid. Matíjev, -a, -o

Mesija m. 2. -ija in -ije; prid. Mesíjev, -a, -o

Trdína; rod. Trdína in Trdíne; svoj. prid. Trdínov, -a, -o; Jánež Trdínova úlica

Prikaz 3: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

Dvojnice so navedene na različne načine, saj zaporedje ni enako pri vseh imenih. Tako je pri imenih *Jama*, *Matija*, *Trdína* na prvem mestu sklanjanje po prvi moški sklanjatvi, pri imenu *Gama Vasco da* pa je na prvem mestu sklanjanje po drugi moški sklanjatvi, v oklepaju sledi možnost sklanjanja po prvi moški sklanjatvi. Neskladna s to informacijo je obravnava imena *Vasco da Gama*, saj je pri tej slovarski iztočnici predvideno sklanjanje le po drugi moški sklanjatvi.

Slovenski pravopis 1937 (SP 1937) Antona Breznika in Frana Ramovša prav tako ne prinaša pravil za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na *-a*, o njih lahko sklepamo na podlagi slovarske obravnave teh imen oz. samostalnikov, ki prav tako kot SP 1935 prinaša z Breznikovo slovnico skladne rešitve. Zanimivo je, da se slovarske rešitve pri nekaterih imenih razlikujejo od slovarskih rešitev v SP 1935 (*Mesija* in *Petrarca*), nekatera imena so iz slovar-

skega dela umaknjena. Pri imenih je predvideno bodisi sklanjanje po prvi moški sklanjatvi bodisi po drugi, v slovarskih sestavkih dvojnice niso predvidene.

(1) Imena, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi.

Detela, -a, -u m.; Detelov, -a, -o
Mesija -ja m.; prid. Mesijev, -a, -o
Vólta m. (fizik); vólt, -a m., enota za merjenje električnega tóka

Prikaz 4: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1937.

(2) Imena, ki se sklanjajo po drugi moški sklanjatvi.

Petrarca (izg.: petrárka), 2. -ce; Petarcov, -a, -o
Buddha, -e m.; prid. Buddhov, -a, -o; Buddhovo svetišče
Nemanja, -e m.; svoj. prid. Nemanjin, -ina, -o

Prikaz 5: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1937.

Slovenski pravopis 1950 (SP 1950) predvideva sklanjanje lastnih imen po vzoru občnega besedja, kar za moška imena na -a pomeni sklanjanje po prvi moški sklanjatvi, vendar je ob tem dopuščeno tudi sklanjanje po drugi moški sklanjatvi, kar je utemeljeno z imenovalniškimi obrazili, »ki so za občna imena nenavadna« (SP 1950: § 27).

Slovarsko so moška imena na -a obravnavana na enak način, in sicer kot oblikoslovne dvojnice, pri čemer je na prvem mestu zapisana roditeljska končnica prve moške sklanjatve, na drugem pa druge moške sklanjatve. Med njimi je slovarska oznaka »in«, ki označuje enakovrednost obeh oblik (SP 1950: 7). Oznaki »in« je enakovredna oznaka »ali«, ob teh kvalifikatorjih se pojavlja še oznaka »tudi«, ki kaže na obliko, ki se redkeje rabi.

Búda -a in -e m, Búdiv -a -o: ~o svetišče
Détela -a in -e m os. i., Dételov -a -o: ~i spisi
Lope de Vega, Lope de Vega in -e m os. i. špan. dramatika, Lope de Vegov -a -o: ~e igre [povsód: lápe de vé-]
Míhael [-el] -a m os. i., Míhaelov -a -o; Míha -a in -e m, Míhov -a -o
Petrárka -a in -e m os. i. ital. pesnika, Petrárkov -a -o
Trdina -a in -e m os. i. slov. pisatelja, Trdinov -a -o: ~i spisi, spisi Janeza Trdina
Vólta a in -e m fizik

Prikaz 6: Slovarska obravnava sklanjanja nekaterih moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1950.

Od tega načina prikaza odstopa slovarska obravnava imena *Gama*. V iztočnici *Gama* je na prvem mestu zapisana druga moška sklanjatev, na drugem pa prva moška sklanjatev; v iztočnici *Vasco* pa je predvideno sklanjanje le po drugi moški sklanjatvi.

Gáma: Vasco [vásko] da ~ m špan. i., rod. Vásko da Gáme in Gáma, Vásko da Gámov -a -o
Vasco [vásko] da Gáma m os. i. portug. pomorščaka, rod. Vasco da Gáme, Vásko da Gámov -a -o

Prikaz 7: Primerjava slovarske obravnave imen *Gama* in *Vasco* v *Slovenskem pravopisu* 1950.

Slovenski pravopis 1962 (SP 1962) izenačuje med obema sklanjatvenima možnostma, saj lahko »[i]mena in priimke za moške, ki se končujejo na -a, sklanjamo bodisi po moški ali po ženski sklanjatvi« (SP 1962, § 51), pri čemer se upošteva v rabi izkazano stanje (SP 1962, § 51). Slovarsko so moška imena na -a obravnavana kot oblikoslovne dvojnice, in sicer na enak način kot v SP 1950: na prvem mestu je zapisana rodilniška končnica prve moške sklanjatve, na drugem pa druge moške sklanjatve. Pri treh imenih je med dvojnicama uporabljena oznaka »ali«, sicer pa je uporabljena oznaka »in«. V poglavju »Navodila za uporabo« je pojasnjeno, da so »[d]vojnice zvezane najpogosteje z veznikom in ali pa ali, včasih tudi z enačajem« (SP 1962: 8), vrednost oznak ni pojasnjena.

Álipaša -a ali -e m os. i., Álipašev -a -o: ~ most
Izaija -a ali -e m [svetopisemski prerok], Izaijev -a -o
Níkias Níkia ali -e m [atenski državnik], Níkiov -a -o: ~ mir

Prikaz 8: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1962 (oznaka »ali« med oblikoslovnima dvojnicama).

Búda -a in -e m, Búdo -a -o: ~o svetišče
Détela -a in -e m os. i., Déteľov -a -o: ~i spisi
Lope de Vega [lopedevéga] Lope de Vega in e m [špan. dramatik] Lope de Vegov -a -o: ~e igre
Míhael [-el] -a m os. i., Míhaelov -a -o; Míha -a in -e m, Míhov -a -o
Petrárka -a in -e m [i. pesnik], Petrárkov -a -o;
Trdína -a in -e m [sl. pisatelj], Trdínov -a -o: ~i spisi
Vólta -a in -e m [fizik]

Prikaz 9: Slovarska obravnava sklanjanja nekaterih moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1962 (oznaka »in« med oblikoslovnima dvojnicama).

Glede na SP 1950 je bolj usklajena tudi slovarska obravnava iztočnic *Gama* in *Vasco*, pri čemer je v iztočnici *Vasco* med dvojnicama oznaka »ali«, pri iztočnici *Gama* pa »in«.

Gáma -a in -e m: Vasco [vásko] da rod. Vasca da ~ ali -e, z Vascom da ~ ali -o, Vasčov -a -o ali da Gámov -a -o
Vasco [vásko] da Gama, Vasca da Gama ali da -e, Vasčov -a -o ali da Gamov -a -o

Prikaz 10: Primerjava slovarske obravnave imen *Gama* in *Vasco* v *Slovenskem pravopisu* 1962.

Slovenski pravopis 2001 (SP 2001) v pravilih prav tako enakovredno obravnava sklanjanje moških samostalnikov na -a po prvi in drugi moški sklanjatvi: »[V] drugo sklanjatev gredo samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine končnico -e (izvzet je dán dné), npr. slúga slúge; ti samostalniki se lahko sklanjajo tudi po prvi sklanjatvi« (SP 2001, § 759). Slovarsko so moška imena na -a obravnavana kot oblikoslovne dvojnice, ob tem se v slovarskem delu kažeta dva tipa obravnave.

(1) Imena, ki se prednostno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, med dvojnicama je oznaka »tudi«.

Ískra¹ -e tudi Ískra -a
Júda -e tudi Júda -a |svetopisemska oseba|
Júrca -e tudi Júrca -a

Príkaz 11: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a prednostno po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 2001.

(2) Imena, ki se sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, med dvojnicama je oznaka »in«, na prvem mestu je sklanjanje po drugi moški sklanjatvi.

Búda -e in Búda -a m, oseb. i. (û; û) |utemeljitelj budizma|
Détela -e in Détela -a m, oseb. i. (é; é) |slovenski pisatelj|
Lópe de Véga -ja ~ -e in Lópe de Véga -ja ~ -a m, prva enota z -em oseb. i. (ô ê; ô ê) |španski pesnik in dramatik|
Míha -e in Míha -a, °-ta m, oseb. i. (í; í)
Petrárka -e in Petrárka -a m, oseb. i. (â; â) |italijanski pesnik|
Trdína -e in Trdína -a m, oseb. i. (í; í) |slovenski pisatelj|
Vólta¹ -e in Vólta -a m, oseb. i. (ô; ô) |italijanski fizik|

Príkaz 12: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. in 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 2001.

3.2 Sodobne raziskave

S problematiko sklanjanja občnih poimenovanj in lastnih imen na -a po prvi oziroma drugi moški sklanjatvi se je doslej ukvarjalo relativno malo raziskav. Večinoma gre za novejša dela, ki povzemajo obravnavo v dosedanjih pravopisnih priročnikih in jo nadgrajujejo s podatki iz analize korpusnega gradiva.

Dobrovoljc in Jakop (2012: 126–129) izpostavljata, da so nekateri občni samostalniki na -a prešli med samostalnike ženskega spola (npr. *gorgonzola*, *činčila*), pri čemer pa to ni splošni pojav in je treba morebitno spremembo spola za posamezni samostalnik nujno preveriti v korpusu. Opozarjata, da se nekateri občnoimenski samostalniki na -a v ednini sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, v množini pa le po eni od njiju – tip *sluga* v dvojini in množini le po drugi moški sklanjatvi, tip *kolega* pa le po prvi. Lastna imena na -a se od občnoimenskih razlikujejo po tem, da se osebna imena (npr. *Miha*, *Luka*) prednostno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, v stranskih sklonih pa prihaja do mešanja sklanjatvenih vzorcev. Po drugi strani pa se priimki pogosteje sklanjajo po drugi moški sklanjatvi, izrazito pogosto izkazujejo tudi orodniško obliko iz tega sklanjatvenega vzorca. O razliki med imeni in priimki piše tudi Povše (2017: 64), ki pravi, da je težava izbire sklanjatvenega vzorca najbolj razvidna in problematična v primerih, ko se tako moško ime kot priimek končata na -a (*Nikola Tesla* in *Jaka Hvala*).

Plesničar (2012: 49) v diplomskem delu ugotavlja, da se moška imena na -a v ednini sklanjajo večinoma po drugi moški sklanjatvi, izstopa le orodnik, kjer se pogosteje pojavlja oblika iz prve moške sklanjatve. Avtorica je v diplomskem delu primerjala obravnavo problematike v

starejših slovenskih pravopisih, s pomočjo korpusne analize pa je pripravila tipologijo (občnih) samostalnikov na *-a* glede na prevladujoči sklanjatveni vzorec (prav tam: 38–47). Prvo skupino samostalnikov sestavljajo tisti, ki se prevladujoče pregibajo po drugi moški sklanjatvi (podskupini samostalnikov, ki se sklanjajo po obeh vzorcih, a prevladuje druga moška sklanjatev (tip *vodja*), ter tistih, ki se sklanjajo samo po drugi moški sklanjatvi (tip *čivava*)), drugo skupino pa tisti samostalniki, ki se večinoma pregibajo po prvi moški sklanjatvi (tip *kolega*). (Tretja skupina za naš prispevek ni relevantna, saj vsebuje samostalnike, ki so oblikoslovno ženskega spola (tip *neroda*).) O lastnih imenih na *-a* avtorica pravi, da sodobni normativni priročniki ne vrednotijo razmerja med sklanjatvenima možnostma, zato sklepa, da je odločitev arbitrarna in odvisna od jezikovnega uporabnika (prav tam: 48). Navaja tudi, da se v nekaterih besedilih, npr. v *Svetem pismu*, moška imena na *-a* sklanjajo le po prvi moški sklanjatvi (prav tam: 7).

Nasprotno pa je Siebenreich (2015) s pomočjo teorije naravne skladnje potrdila sicer skopo opredelitev v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000), da so oblikoslovni vzorci druge moške sklanjatve različni in da izbira ni arbitrarna, na kar pa opozarjajo nekatere novejšje raziskave in normativni slovarski prikazi. Pri tem se je osredotočila le na občnoimenske samostalnike na *-a*, lastnih imen pa ni obravnavala.

Zdi se torej, da se je slovensko jezikoslovje do danes nekako zadovoljilo z manj eksplicitnimi napotki za izbiro sklanjatvenega vzorca pri občnoimenskih samostalnikih na *-a* in s skoraj popolno odsotnostjo teh pri (osebnih) lastnih imenih na *-a*. To morda kaže na dvoravninskost obravnavane problematike: na normativni ravni gre za relativno enakovrednost sklanjatvenih vzorcev – v splošnem sta tako prva kot druga moška sklanjatev primerni in legitimni izbiri pri skoraj vseh samostalnikih na *-a*. Raba pri tem kaže odstopanja v prid eni ali drugi paradigmi (ali njuno mešanje), vendar ne v absolutnem smislu. Tako je pri osebnih moških imenih na *-a* v smislu (četudi implicitne) normativnosti prenegljeno uporabnika usmerjati k uporabi prve moške sklanjatve, pri priimkih pa druge, saj sta obe legitimna izbira, tako usmerjanje v normativnem priročniku ali slovarju pa bi lahko imelo za posledico številne ne popolnoma utemeljene lektorske popravke.

3.2.1 Pregled aktualnega stanja

Želeli sva preveriti realizacijo sklanjatvenih vzorcev v rabi, zato sva analizirali 20 najpogostejših osebnih imen in priimkov v Gigafidi 2.0 (NoSketch Engine – nededuplicirana različica). Seznam najpogostejših osebnih imen in priimkov sva pridobili s CQL iskalnim pogojem [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«], med rezultati sva izbrali za najino raziskavo relevantna osebna imena in priimke na *-a*. Preverili sva tudi kombinacije imen in priimkov; poiskali sva jih z iskalnim pogojem [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«] [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«]. Preverjali sva samo pogostnost edninskih oblik, saj je gradivo v korpusu, ki bi izkazovalo rabo dvojninskih in množinskih oblik, zelo skromno oziroma ga ni, kar ni presenetljivo,⁹ med že tako malo-

9 Že SP 1950 ugotavlja, da »[o]sebna imena rabimo večinoma samo v ednini« (SP 1950: § 27).

številnimi pojavitvami pa prihaja do napak zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov. V preglednici 13 je prikazana uresničitev sklonskih oblik v vseh sklonih in številih, podatki so glede na število pojavitev, ki omogočajo tehtne zaključke, relevantni le za edninske oblike.¹⁰

Ednina			Dvojina			Množina		
Luka	im.	59.722	Luka	im.	0	Luki	im.	2 ¹¹
			Luki	im.	0	Luke	im.	0
Luka	rod.	31	Lukov	rod.	0	Lukov	rod.	1
Luke	rod.	3490	Luk	rod.	0	Luk	rod.	0
Luku	daj.	1310	Lukoma	daj.	0	Lukom	daj.	0
Luki	daj.	0	Lukama	daj.	0	Lukam	daj.	0
Luka	tož.	1	Luka	tož.	0	Luke	tož.	0
Luko	tož.	1054	Luki	tož.	0	Luke	tož.	
Luku	mest.	5	Lukih	mest.	0	Lukih	mest.	0
Luki	mest.	401	Lukah	mest.	0	Lukah	mest.	0
Lukom	or.	0	Lukoma	or.	0	Luki	or.	1 ¹²
Luko	or.	1771	Lukama	or.	0	Lukami	or.	0

Preglednica 1: Uresničitev sklonskih oblik na primeru osebnega imena *Luka*.

Težave z določanjem pogostnosti oblikoslovnih dvojnic se pojavijo tudi pri enakopisnih oblikah, pri katerih je zaradi pogosto velike količine korpusnih podatkov in občasno pomanjkljive lematizacije težko natančno sklepati o razmerju med dvojnicami – najtežje pri sklonskih oblikah na *-a*, torej pri razločevanju imenovalnika od rodilnika in tožilnika prve moške sklanjatve. Natančneje pa je to razmerje mogoče določiti pri (1) manj pogostih imenih na *-a*, kjer je mogoče ročno pregledati vse pojavitve, (2) oblikah za mestnik in orodnik zaradi iskanja predlogov v okolici, (3) oblikah za dajalnik zaradi iskanja oblik z odsotnostjo predloga v okolici ter (4) enkratni obliki prve moške sklanjatve na *-om/-em*. Težava so tudi tuja in domača imena moškega spola, ki so v stranskih sklonih prekrivna z imeni na *-a* v nekaterih oblikah (npr. *Grega* in *Greg*, *Saša* in *Sašo* itd.), ter homonimna ženska imena, ki povsem sovpadajo z oblikami druge moške sklanjatve (npr. *Saša* m in *Saša* ž).

3.2.1.1 Moška imena na *-a*

V raziskavi sva zajeli **osebna imena** (*Luka, Miha, Mitja, Jaka, Grega, Žiga, Saša, Matija, Nikola, Aljoša, Nebojša, Vanja, Vasja, Siniša, Geza, Slaviša, Ilija, Jaša, Ivica, Mustafa*) in **primke** (*Janša, Obama, Velikonja, Peterka, Koštunica, Garcia, Costa, Birsa, Dekleva, Žonta, Vega, Hvalica, Troha, Cjuha, Hvastija, Senica, Mandela, Trdina, Solana, Gliha*) na *-a*.

¹⁰ Pridobljeno s portala Sloleks 2.0: https://viri.cjvt.si/sloleks/slv/headword/128/Luka?tab=-_oblike.

¹¹ Napaka zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov.

¹² Napaka zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov.

Ugotovili sva, da je pri večini obravnavanih osebnih imen in priimkov na *-a* prisotno pregibanje tako po prvi kot po drugi moški sklanjatvi, pri čemer je pogostejša izbira druge moške sklanjatve, še posebej je to značilno za skupino priimkov, ki se brezizjemno pogosteje sklanjajo po drugi moški sklanjatvi. To je deloma v nasprotju z dosedanjimi raziskavami, po katerih naj bi se imena na *-a* pogosteje sklanjala po prvi moški sklanjatvi, kar pa vsaj za osebna imena in priimke ne drži.¹³

Pri nekaterih osebnih imenih izstopajo redki primeri določenih sklonov, kjer je pogostnost izbire prve ali druge moške sklanjatve približno enakovredna (*Jaka*, mest. o *Jaku/Jaki*; *Grega*, rod. *Gregal/Grege*; *Vanja*, mest. o *Vanju/Vanji*) ali pa prevladuje prva moška sklanjatev (*Jaka*, or. z *Jakom*; *Vanja*, rod. *Vanja*, daj. *Vanju*, tož. *Vanja*). Izjemoma se pojavi tudi odsotnost sklanjanja po prvi moški sklanjatvi, zlasti pri manj pogostih imenih in priimkih (*Geza*, daj. **Gezu*; *Nebojša*, mest. o **Nebojšu*; *Slaviša*, mest. o **Slavišu*).

3.2.1.2 Sopojavljanje imena in priimka na *-a*: izbira sklanjatve

Pri kombinacijah imena in priimka na *-a* se v večini primerov obe sestavini sklanjata po drugi moški sklanjatvi (npr. *Miha Mevlja*, rod. *Mihe Mevlje*). Redkeje se sklanjata po različnih sklanjatvah, pri tem pa se tako pri imenih kot pri priimkih pojavljata obe sklanjatveni možnosti. Pri takem mešanju so pogostejši primeri, ko se ime sklanja po prvi moški sklanjatvi, priimek pa po drugi (npr. *Mitja Cjuha*, tož. *Mitja Cjuho*; *Grega Žemlja*, daj. *Gregu Žemlji*).

Grega Žemlja				Jaka Hvala				Mitja Klavora										
Sklanjatev (prva ali druga moška sklanjatev)																		
	1.	2.		1.	2.		1.	2.		1.	2.							
Grega	rod.	rod.	Žemlja	rod.	rod.	Jaka	rod.	rod.	Hvala	rod.	rod.	Mitja	rod.	rod.	Klavora	rod.	rod.	
	daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.	daj.
	tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.	tož.
	mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.	mest.
	or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.	or.

Preglednica 2: Primeri sklanjanja imena in priimka na *-a* po različnih sklanjatvenih vzorcih.¹⁴

13 Razen seveda v svetopisemskih besedilih, pri katerih pa gre za posebno dogovorno rabo prve moške sklanjatve (tip *evangelij po Luku*).

14 Svetlosivo senčenje: osebno ime po prvi moški sklanjatvi, priimek po drugi moški sklanjatvi; temnosivo senčenje: osebno ime po drugi moški sklanjatvi, priimek po prvi moški sklanjatvi.

Med obravnavanimi kombinacijami imen in priimkov na *-a* izstopa ime *Jaka*: v kombinaciji s priimkom na *-a* se (1) obe sestavini sklanjata po drugi moški sklanjatvi (*Jaka Hvala*, daj. *Jaki Hvali*) ali pa se (2) ime sklanja po prvi, priimek pa po drugi moški sklanjatvi (*Jaka Hvala*, or. z *Jakom Hvalo*). Primerov, kjer bi se ime *Jaka* sklanjalo po drugi moški sklanjatvi, priimek pa po prvi (pri drugih pogostejših kombinacijah imen in priimkov večinoma obstaja tudi ta možnost), v korpusu Gigafida 2.0 ni. V preglednici 14 je orisano, v kakšnih kombinacijah mešanja sklanjatev se pojavljajo navedena imena in priimki.

3.3 Predlog rabe kvalifikatorjev za označevanje oblikoslovnih dvojnic na primeru moških imen na *-a*

V nadaljevanju predstavlja predlog rabe kvalifikatorjev za označevanje dvojnic v slovarju. Pri določenih tipih dvojnic¹⁵ se kaže, da te niso enako ovrednotene kot enakovredne oz. v določenih položajih rabe enako zaželeno. Raba istih kvalifikatorjev (»in« ter »tudi«) za dva tipa podatkov (*pogostnost* : *ustreznost*) je v tem primeru neustrezna, saj uporabnik slovarja ne more vedeti, kdaj določeni kvalifikator obvešča o pogostnosti in kdaj o ustreznosti. Kvalifikatorji v vlogi označevanja pogostnosti obveščajo uporabnika jezika o frekventnosti pojavljanja označenih dvojnic, in sicer enako pogostih dvojnic in tistih, ki so manj pogoste, a še vedno prisotne in povsem sprejemljive v knjižnem jeziku, kvalifikatorji v vlogi označevanja ustreznosti pa obveščajo uporabnika o dvojnica, ki so v knjižnem jeziku manj ustrezne oz. manj zaželene v določenih okoliščinah rabe, pogostnost pri teh dvojnica, pa ni izhodiščni kriterij presojanja.

Za reprezentativno in natančno označevanje pogostnosti dvojnic sta nujna dobro poznavanje stanja v aktualni rabi in natančna analiza gradiva, zlasti v obliki korpusnih podatkov, ki pa zaradi določenih pomanjkljivosti korpusnih zbirk za slovenščino ni vedno mogoča, poleg tega se lahko dejansko število posameznih oblik v oblikoslovni paradigmi od primera do primera močno razlikuje. Kot primer bova opisali navajanje oblikoslovnih dvojnic pri moških imenih na *-a* (imena tipa *Miha* in priimki tipa *Velikonja*), ki se sistemsko lahko sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, zlasti pa problematiko navajanja dvojnic v pregibnostnih vzorcih, torej po sklonih.

V korpusih za slovenščino je zaradi velikega števila pojavitev in pomanjkljive lematizacije enakopisnih oblik ponekod težje z razumno količino vložene truda ugotoviti pogostnost ene

15 V slovarju SP 2001 imata kvalifikatorja »in« ter »tudi« dvojno vlogo, saj sta uporabljena za prikazovanje dvojnic, za katere lahko na podlagi pravil izpeljemo, da so med seboj (a) enakovredne oz. enako priporočljive (npr. sklanjanje samostalnikov moškega spola na *-a*) ali (b) neenakovredne oz. manj priporočljive (npr. pisanje sklopov s (*-koli*)). (a) V SP 2001 (§ 759) tako piše, da lahko samostalnike moškega spola, ki imajo v roditeljski končnici *-e*, sklanjamo po drugi ali prvi moški sklanjatvi. Uresničitev posamezne sklanjatve je v slovarju na konkretnih zgledih prikazana s kvalifikatorjema »in« ter »tudi« (gl. preglednici 13 in 14), pri čemer kvalifikatorja prikazujeta enakovredne dvojnice. (b) V členu 535 je izrecno navedeno, da je sklope s (*-koli*) bolj priporočljivo pisati narazen, tudi v slovarju je iztočnica zapisana narazen (npr. *kakor koli*, *kogar koli*), za kvalifikatorjem »tudi« pa je uvedena manj priporočljiva dvojica (*kakor koli* tudi *kakorkoli*, *kogar koli* tudi *kogarkoli*).

in druge sklanjatve v posameznih sklonih, vprašljiva pa je tudi vrednost tako zamudnega in natančnega preverjanja dejanskega stanja tam, kjer gre za slovnično enakovredne možnosti.¹⁶ Ob tem se lahko ob nadgradnji korpusov in dodajanju novih besedil zgodi, da se izkazana pogostnost posameznih oblik tudi spremeni.

Za označevanje dvojnic v slovarju zato predlagava sistem, ki prednostno prikazuje ustreznost, ob tem pa uporabnika pri enakovrednih dvojnica obvešča tudi o pogostnosti.

Upoštevač sistemsko enakovrednost sklanjanja samostalnikov moškega spola na *-a* po prvi in drugi moški sklanjatvi ter uresničitve v rabi,¹⁷ lahko zapišemo ubeseditev pravopisnega pravila takole:

Samostalnike, ki se končajo na nenaglašeni samoglasnik *-a*, lahko sklanjamo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, npr. *vodja*, rod. ed. *vodja/vodje*; *Jaka*, rod. ed. *Jaka/Jake*; *Peterka*, rod. ed. *Peterka/Peterke*.¹⁸

Odločitev za eno od obeh sklanjatvenih možnosti je torej poljubna. Informacije v pravopisnem slovarju morajo biti v skladu z osnovnim pravilom, pri konkretnem imenu pa dobi uporabnik tudi podatek o tem, katera od obeh oblikoslovnih dvojnic je pogosteje uresničena v posameznem sklonu. Slovarski sestavek mora torej uporabniku prinašati informacijo o sistemski enakovrednosti oblikoslovnih dvojnic, ob tem pa lahko uporabnika seznanj, katera od oblikoslovnih dvojnic je prednostno uresničena v rabi (katere oblike so pri konkretnem imenu v rabi pogostejše).

Slovar bi ubeseditvi v pravilih sledil z rabo naslednjih kvalifikatorjev.

- (1) **Kvalifikator »in«** vpeljuje enako pogosto enakovredno dvojnico.
- (2) **Kvalifikator »redkeje«** vpeljuje redkeje rabljeno enakovredno dvojnico.
- (3) **Kvalifikator »pogosteje«** vpeljuje pogosteje rabljeno enakovredno dvojnico.

Vpeljava kvalifikatorja »pogosteje« je utemeljena s sistematičnim prikazom sklonskih oblik v sklonskih paradigmah – na prvem mestu so vedno prikazane bodisi sklonske oblike za prvo bodisi drugo moško sklanjatev. Kvalifikator »pogosteje« pomeni sistemsko enakovredno dvoj-

16 Ker sta imela kvalifikatorja »in« ter »tudi« v slovaropisni tradiciji ustaljeno normativno vlogo, obstaja tudi nevarnost, da bodo uporabniki slovarjev spregledali dejstvo, da se je to v nekaterih sodobnih jezikovnih priročnikih spremenilo. Uvodi v jezikovne priročnike so že prej pogosto ostajali neprebrani, s prihodom spletnih različic in možnostjo hkratnega iskanja po vseh slovarjih pa je upravičeno pričakovati, da se to ne bo spremenilo na bolje. Ker pa so vsaj strokovni uporabniki jezika (lektorji, prevajalci itd.) večinoma večji ustrezne uporabe slovarjev, je mogoče upati, da sprememba vloge kvalifikatorjev »in« ter »tudi« ne bo povzročila večjega porasta neutemeljenih lektorskih popravkov.

17 Raziskava je pokazala, da je v rabi pri lastnih imenih moškega spola na *-a* pogosteje uresničeno sklanjanje po drugi moški sklanjatvi.

18 Stanja v občenem besedju nisva preverjali in je tukaj dodano le kot oris. Občno besedje se v določenih primerih slovnično vede drugače kot lastnoimensko, npr. beseda *kolega* se pogosteje sklanja po prvi kot po drugi moški sklanjatvi.

nico in kaže na prednostno uresničitev druge oblike v rabi (*Jaka*, rod. *Jake* redkeje *Jaka*, or. z *Jako* pogosteje z *Jakom*).¹⁹

(4) **Kvalifikator »ali«** označuje enakovredno dvojnico, pri čemer dvojnične oblike zaradi omejenega gradiva ni mogoče preverjati v rabi ali pa so pri dvojničnih sklonskih oblikah odstopanja, ki so natančneje pojasnjena v paradigmi.²⁰

Pri tem bi geselski članek v zaglavju prinašal informacijo o sistemski enakovrednosti navedenih možnosti, pri čemer bi bila na prvem mestu zapisana oblika, ki je v rabi, upoštevajoč celotno paradigmo, pogostejša oz. tipična. V paradigmi pa bi bila prikazana dejanska uresničitev, ki jo je pri večini slovarskih sestavkov moških imen na *-a* mogoče določiti le za ednino, saj je gradivo pri dvojinskih in množinskih oblikah pomanjkljivo.

Jaka Jake ali **Jaka** Jaka samostalnik moškega spola; ime bitja; osebno ime [moško ime]: članek o Jaki/Jaku Jakopiču;²¹ Mladi val z Jakom/Jako Hvalo je poskrbel za odmevne dosežke na mladinskem svetovnem prvenstvu

{O} EDNINA: im. Jáka, rod. Jáke redkeje Jáka, daj. Jáki redkeje Jáku, tož. Jáko redkeje Jáka, mest. pri Jáki in pri Jáku, or. z Jáko pogosteje z Jákom; DVOJINA: im. Jáki ali Jáka, rod. Jáki ali Jákov, daj. Jáka ali Jákom, tož. Jáki ali Jáka, mest. pri Jákih ali pri Jákih, or. z Jáka ali z Jákom; MNOŽINA: im. Jáke ali Jáki, rod. Jáki ali Jákov, daj. Jákam ali Jákom, tož. Jáke, mest. pri Jákih ali pri Jákih, or. z Jáki ali z Jáki

Prikaz 13: Predlog obravnave moških imen na *-a* v pravopisnem slovarju.

(5) **Kvalifikator »tudi«** vpeljuje neenakovredne dvojnice, ki so sistemsko mogoče, a v določenih položajih manj zaželeni.

Za korektno označevanje sistemsko neenakovrednih dvojnic je nujno vpeljati še kvalifikator »tudi«, ki obdrži svojo tradicionalno normativno vlogo (npr. *Herkul* im. tudi *Herkules*).

19 Če bi znotraj ene sklonske paradigme prihajalo do menjave zaporedja (*Jaka*, rod. *Jake* redkeje *Jaka*, or. z *Jakom* redkeje z *Jako*), bi to uporabnika lahko zmedlo.

20 Uporaba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« kot pogostnostnih je lahko v določenih primerih zavajajoča, saj namiguje, da je stanje v rabi jasno in preprosto določljivo, kar pa ne drži vedno. Zato je zaradi natančnega in doslednega navajanja podatkov nujno vpeljati tudi oznako, ki bi pokazala na sistemsko enakovredno oblikoslovno dvojnico in imela hkrati vlogo informiranja uporabnika, da zaradi gradivske pomanjkljivosti (korpusno gradivo ne omogoča razlikovanja homonimnih sklonskih oblik; uresničitev je v rabi premalo) ni mogoče izvesti pregleda uresničitve rabe oz. je tak pregled omejen.

21 Poševnica v zgledu nakazuje sistemsko enakovredne možnosti uresničevanja dvojnic, vrstni red navajanja dvojnic ustreza dejanski rabi, navedeni v paradigmi.

Sklep

Prispevek prinaša podroben pregled rabe slovarskih oznak »in« ter »tudi« v jezikovnih priročnikih in predlog ločevanja njihovih vlog v spletnih slovarjih, zlasti v smislu označevanja dvojničnih razmerij med ustreznostjo in pogostnostjo. Zajema pregled obravnave oblikoslovnih dvojnic v do sedaj izdanih pravopisih in uresničevanje ubeseditev iz pravil v slovarjih. Zajeti so vsi pravopisni priročniki, nastali med letoma 1899 in 2001. Predstavljena je predrugačena možnost prikaza oblikoslovnih dvojnic, saj informacije v pravopisnem slovarju ne smejo biti v neskladju z osnovnim pravilom, ki je zapisano v pravopisnih pravilih, prav tako pa je treba pri razumevanju in tolmačenju pravopisnih pravil in slovarja stopiti naproti uporabnikom, ki tega morda niso večji.

Ubeseditev pravopisnega pravila prinaša sistemsko enakovredne možnosti (npr. sklanjanja lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a), slovarske uresničitve pa to informacijo s pomočjo razširjenega nabora kvalifikatorjev dopolnijo s podatkom, katera od obeh oblikoslovnih dvojnic je uresničena v rabi pri konkretnem primeru, saj je za reprezentativno in natančno označevanje pogostnosti dvojnic nujno dobro poznavanje realnega stanja. Da bi lahko to informacijo posredovali uporabniku, moramo na novo določiti pomen in funkcijo uporabljenih oznak za označevanje (oblikoslovnih) dvojnic, pri čemer predlog izhaja iz tradicije oznak v pravopisnih slovarjih in jo nadgradi. Oznake ohranjajo normativno funkcijo, prinašajo pa tudi jasno razvidno in od normativne ločeno informacijo o pogostnosti posamezne oblike v rabi. Uporabniku neprijazna dvojna vloga kvalifikatorjev je v predlogu presežena tako, da se uvede več oznak, pri katerih je ločnica med rabo in slovnično/pravopisno ustreznostjo dvojničnih oblik jasneje začrtana.

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2012: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- ePravopis = *Slovar slovenskega pravopisa*. <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=135&View=1&Query=%2A>>
- eSSKJ 2021 = *Kako brati slovar*. <https://www.fran.si/201/esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/eSSKJ_Kako_brati_slovar.pdf>
- eSSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=201&View=1&Query=%2A>>
- Gigafida 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/gigafida/>>
- GLATIGNY, Michel, 1978: *Les commentaires normatifs dans le dictionnaire monolingue. V: Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf>

- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženok v Slovenskem pravopisu 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 125–139.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, DOBROVOLJC, Helena, 2016: *Sklanjanje priimka »Vuga«: Je odločitev za sklanjatev poljubna?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- PLESNIČAR, Karmen, 2012: *Oblikoslovno pregibanje in razvrščanje samostalnikov II. moške sklanjatve v slovenskem jezikoslovju*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.
- Posebnosti slovarskih prikazov v ePravopisu*. <https://fran.si/135/epravopis-slovenski-pravopis/datoteke/ePravopis_Zgradba.pdf>
- POVŠE, Asjaflora, 2017: *Med normo in predpisom: jezikovni uporabniki in njihove zadrege pri oblikoslovnem pregibanju besed*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.
- Pravopis 8.0 = *Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*. <www.fran.si/pravopis8>
- SIEBENREICH, Nika, 2015: Obravnava samostalnikov druge moške sklanjatve s stališča naravne skladnje. *Jezikoslovni zapiski* 21/1. 75–89.
- Sloleks 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/sloleks/>>
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fr. Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil dr. A. Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Izdalo in založilo Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 (2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ1 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SSKJ2 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SVENSÉN, Bo, 1993: *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. New York: Oxford University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2001: *Novi, šesti slovenski pravopis*. Ljubljana. <https://www.zrc-sazu.si/pravopis/pdf/LK_Toporisc_r32.pdf>
- Uvod 1970 = Uvod. *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.). <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/SSKJ_Uvod.pdf>
- Uvod 2014 = Uvod. *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.). <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2/datoteke/SSKJ2_Uvod.pdf>
- WEISS, Peter, 2000: Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 6. 27–44.